

ISTORIA UNIVERSITĂȚII „BABEȘ-BOLYAI”

Szerkesztette Ovidiu Ghitta,
Cluj-Napoca, Editura Mega, 2012, 394. lap

A Kolozsvári Egyetem alapításának 140. évfordulója alkalmából impozáns kötetet jelentetett meg a kolozsvári Mega Kiadó. A könyv címe némiképp félrevezető, mert nemcsak az 1959-től létező Babeș-Bolyai Tudományegyetem történetét meséli el a kilenc román (Ioan-Aurel Pop, Doru Radosav, Ionuț Virgil Costea, Cornel Sigmirlean, Marcela Sălăgean, Emilia Cismaș, Mihai Teodor Nicoară, Vasile Vese, Ana-Maria Stan) és az öt magyar (Csucsuj István, Hunyadi Gábor Attila, Lönhárt Tamás, Pál Judit, Tóth Szilárd) szerző, hanem a középkori és kora újkori kolozsvári kollégiumok (főleg a református és a jezsuita kollégiumra összpontosítva), valamint a Babeș-Bolyai Tudományegyetem előzményének tekinthető 1872–1919 között működő kolozsvári „Ferenc József” magyar egyetem, majd az 1919–1944 között fennállt kolozsvári-szebeni román egyetem, valamint az 1945–1959 között immár külön működő román és magyar (Bolyai) egyetemek történetét is. E röpke felsorolásból is kitűnik, hogy kötet valójában a kolozsvári közép-és felsőoktatás főbb stációt foglalja magában.

A kötet első tanulmányában Ioan-Aurel Pop (akadémikus, jelenleg épp a Babeș-Bolyai Tudományegyetem rektora) a kolozsvári jezsuita kollégium 1579–1603 közötti történetét ismerteti. Főleg Antonio Possevinónak a katolikus misszió szolgálatába állított oktatáspolitikai terveit, valamint Szántó (Arator) Istvánnak és a kollégium első rektorának, a lengyel humanista Jacobus Wujeknek a munkásságát elemzi részletesen. Hangsúlyozza a jezsuiták oktatáspolitikájának román vonatkozásait is: Possevino tervei szerint néhány román ifjút előbb a kolozsvári kollégiumba kellene felvenni, majd át küldeni őket Vilniusba, hogy így elszakadva az otthoni környezettől könnyebben meg nyerhetők legyenek a katolicizmus ügyének. A római *Collegium Hungaricum* alapítója, Szántó István a havasalföldi románok számára is („*Valachia inferior, quae Romandiola et Romaniola dicitur*”) szeretett volna egy hasonló kollégiumot felállítani Rómában. A tervből sajnos nem lett semmi, de valamilyen hatása mégiscsak volt a missziós oktatáspolitikának: még az is felmerült, hogy a híres/hírhedt havasalföldi vajda, Vitéz Mihály fia, Nicolae Pătrașcu (1584–1627), mivel apja halála után (1601) Erdélyben maradt, beiratkozik a kolozsvári kollégiumba.

Igazi transzilvanista lokálpatriótaként fontosnak tartja Ioan-Aurel Pop hangsúlyozni azt is, hogy a magyar katolikus papképzés terén a római *Collegium Hungaricum*nak messze kisebb volt a szerepe, mint a kolozsvári kollégiumnak és szemináriumnak. Pop szerint a római *Collegium*ban 1579-ben mindössze négy diák tanult, és a német kollégiummal való összeolvadás után (*Collegium Germanicum-Hungaricum*, 1580) is évente mindössze 2-3 diákja volt a kollégiumnak. Ezzel szemben Kolozsvárott csak az 1587.

évben 15 diák végzett, és azért csak ennyi, mert a végzős diákok közül 81 pestisben meghalt. Ez az első látásra tetszetős összehasonlítás azonban finom csúsztatást rejt magában. A kolozsvári és a római képzést összevetni ugyanis azért megtevesztő, mert a kettő nem egy súlycsoportban volt. Kolozsvárott középfokú, míg Rómában egyetemi szintű képzés folyt. A kolozsvári jezsuita gimnáziumot egy, a kolozsvári egyetem történetét feldolgozó könyvben ugyan be lehet úgy mutatni mint a kolozsvári egyetemi oktatás előzményét, de a 16. század végi, valóban egyetemi képzést nyújtó intézményekkel szemben (amilyen a római *Collegium Germanicum-Hungaricum* is volt) előnybe részesíteni, csúsztatás. Az pedig, hogy a kolozsvári intézménynek több diákja volt, mint a római kollégiumnak, még nem jelenti azt, hogy a katolikus papképzés terén fontosabb szerep is jutott volna neki. A római képzésbe ugyanis csak a legjobb diákok kerülhettek be, alapos válogatás után. Kolozsvárott viszont szinte minden jelentkezőt felvettek. Még az is megesett, hogy protestáns, sőt *horribile dictu*, mint azt maga Pop is említi Vitéz Mihály vajda fia kapcsán, még görögkeleti diák is járhatott a gimnáziumba. Ioan-Aurel Pop megtevesztő eljárását már csak azért is szóvá kell tennem, mert a kötet végén található szakirodalmi felsorolásban ott találjuk Bitskey István alapvető monográfiáját a római *Collegium Germanicum-Hungaricum*ról,¹ és ha azt figyelmesen tanulmányozta volna a szerző, akkor rá kellett volna jönnie arra, hogy a kolozsvári intézménynek a 16–17. századi magyar katolikus klérus képzésében játszott szerepét túlhangsúlyozni a rómaival szemben gyenge lábakon áll.

A kötet második tanulmányában, Doru Radosav (a kolozsvári Egyetemi Könyvtár főigazgatója) a 17. századi kolozsvári iskolarendszerről ír. Elsősorban természetesen a kolozsvári 1622 májusában tartott országgyűlés vonatkozó határozatában felállított református kollégiumról. Radosav főként a kollégiumhoz köthető jelesebb tanároknak az oktatáshoz és a művelődéshez kapcsolódó nézeteit ismerteti. Kiténtetett helyet kap természetesen Apáczai Csere János két alapvető műve (*De studio sapientiae és az Oratio de summa scholarum necessitate*), de kitér a szerző a három Herbornból Erdélybe jött professzor (Johann Heinrich Alsted, Johann Heinrich Bisterfeld és Ludwig Philipp Piscator) által 1630-ban Brandenburgi Katalinnak benyújtott *collegium academicum*-tervezetére is. Magyar szempontból ugyan sok újdonságot nem tartalmaz Radosav tanulmánya, román szempontból viszont annál fontosabb, mivel nemcsak Apáczai, de a herborni professzorok tevékenysége is szinte teljességgel ismeretlen nem csak a román nagyközönség, de még a román szakemberek körében is.

Ionuț Costea (történész, egyetemi docens) a 18. századi Kolozsvár iskola- és oktatástörténetéről ír. Az unitárius és a református kollégium története kisebb szerepet kap, mint a katolikus kollégiumé. Ez érthető is, mert leginkább a katolikus kollégium fejlődéstörténetében ismerhetők fel bizonyos egyetemi kezdeményezések a 18. században. 1753-ban a *Collegium Academicum* mellett még az *universitas* elnevezés is használatba

¹ BITSKEY István, *Il Collegio Germanico-Ungarico di Roma: Contributo alla storia della cultura ungherese in età barocca*, Roma, Viella, 1996.

jött. Gáli András rektor ekkor így írta magát: „*Collegii Academici et Almae Universitatis Rector Magnificus*”. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a főiskola bizonyos tárgyakból egyetemi képzést is nyújtott. II. József egyetemi reformjának köszönhetően (csak hat egyetem maradt az egész Habsburg Monarchiában) a kolozsvári katolikus kollégium is (melynek adminisztrálását időközben a piarista rend vette át) elvesztette egyetemi rangját, és 1787-től *Lyceum Regium Academicum*nak nevezték. A katolikus „*akadémiai kollégium*” a román művelődéstörténet szempontjából kiemelkedő jelentőségű. 1728-ban ugyanis az unitus egyház Kolozsvárott, Régai György jezsuita (a kollégium akkori rektora) elnökletével tartott zsinaton kimondta, hogy a görögkatolikusok, ha gyermekeiket „eretnek” (értsd protestáns) vagy „szkizmatikus” (értsd görögkeleti) iskolába taníttatják, akkor 24 (ha egyházi személy) vagy 12 (ha világi) forint büntetést kell fizetniük. Ezért aztán az unitus románok a magyar katolikus kollégiumokba írták gyerekeiket. Így nem csoda, ha a 18. századi görögkatolikus román értelmiség színe-java megfordult a kolozsvári katolikus kollégiumban (Inochentie Micu, Gheorghe Şincai, Gheorghe Lazăr, stb.)

A 19. század 1872-ig tartó korszaka az egyetemalapítási kísérletek kora, melyet érzékletesen mutat be Pál Judit (történész, egyetemi tanár). 1817/1818-tól a kollégium orvosi intézete (*Institutum medico-chirurgicum in Lyceo Regio Claudiopolitano*) kvázi egyetemi fakultásként működött, annak ellenére, hogy nem volt joga orvosi diplomát kiállítani. A negyvennyolcas forradalom idején újult erővel lángolt fel az egyetemalapítási láz: a románok az 1848. május 15–17-én tartott balázsfalvi nagygyűlésükön kérték egy önálló román egyetem felállítását. Az erdélyi országgyűlésnek a Magyarországgal való unió gyakorlati megvalósítására létrehozott bizottsága Szász Károly kezdeményezésére 1848. augusztus 16-án tervezetet dolgozott ki azzal a céllal, hogy a piarista líceum „kiegészítésével” a pestihez hasonló egyetemet hozzanak létre Kolozsvárott is. Az erdélyi román-magyar polgárháború, valamint a forradalom leverése azonban elsöpörte a nagyszabású terveket. 1850-ben az erdélyi románok ortodox püspöke, Andrei Şaguna, szerette volna elérni (nyilván a forradalmat leverő orosz csapatok behívásában játszott szerepének jutalmául) Leo von Thun-Hohenstein közoktatási miniszternél, hogy Kolozsvárott egy román tannyelvű jogi és filozófiai kar állíttassék fel. Nem járt sikerrel ugyan, de annyi haszna volt a próbálkozásának, hogy 1863-ban a Pesti Egyetem Bölcsészettudományi Karán felállították az erdélyi és a magyarországi románok számára a Román Tanszéket. Ekkor még sem az akkor frissen létrejött Romániában (akkori hivatalos nevén: Román Egyesült Fejedelemségekben), sem Európában nem volt olyan egyetem, ahol Román Tanszék működött volna. Ugyanebben az évben kezdte meg működését Kolozsvárott a magyar tannyelvű Jogi Akadémia is, mely az orvosi intézettel együtt, amolyan pseudo egyetemi karként működött. Pál Judit személetesen mutatja be azokat az erőfeszítéseket, melyeket e két intézmény (az Orvosi és a Jogi Akadémia), a *Gubernium*mal, majd Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszterrel karöltve tett annak érdekében, hogy Kolozsváron egy igazi egyetem kezdhesse meg működését. Az egyetemalapítási mozgalom másik fontos személyisége Mikó Imre, akkor épp köz-

lekedésügyi miniszter, volt. Mikó, mint az Erdélyi Múzeum Egyesület elnöke, 50 évre „kölcson” adta az egyesület értékes gyűjteményét a leendő egyetemnek. Trefort Ágoston közoktatásügyi miniszter 1872. szeptember 17-én nyújtotta be a magyar parlamentben a kolozsvári egyetem felállítására vonatkozó törvényjavaslatot, melyet még aznap megszavazott a parlament. Az uralkodó 1872. október 12-én szentesítette a Magyar Országgyűlés határozatát.

A kolozsvári „igazi” egyetem Osztrák-Magyar Monarchia-beli történetét (1872–1919) Csucsuja Imre (történész, több ciklusban is a Babeş-Bolyai Tudományegyetem rektorhelyettese) ismerteti alapos és részletes tanulmányában. Az egyetem négy karral (Jog- és államtudományi, Orvostudományi, Természet- és Matematikatudományi, valamint Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi) kezdte meg működését. Külön sajátossága volt a kolozsvári egyetemnek az önálló Matematikai és Természettudományi Kar: a korabeli Európában csak a tübingeni egyetemen volt még önálló természettudományi kar, a többi egyetemen, ekkor még, a matematikát és más természettudományos tárgyakat is a filozófiai és bölcsészettudományi karok keretein belül oktatták. Az egyetem első rektora a jogász, Berde Áron (1819–1892), rektorhelyettese pedig az ismert erdélyi polihisztor, Brassai Sámuel (1800–1897) volt. A kezdeti adminisztratív nehézségek (a megfelelő helyiségek és termek berendezése) és gáncsokodások után (voltak, akik Pozsonyban szerették volna megnyitni a Magyar Királyság második egyetemét) a kolozsvári egyetem helyzete lassan konszolidálódott. Ennek jeleként 1881. január 4-én Ferenc József császár és magyar király kiállította az egyetem alapító oklevelét, és abba is beleegyezett, hogy róla nevezzék el az egyetemet. Ennek ellenére az alapító oklevél hivatalosan csak 1897. november 1-jén került kihirdetésre.

Az egyetem nemcsak a város kulturális és tudományos, hanem építészeti arculatát is megváltoztatta. Reményik Károly építész (a költő Reményik Sándor édesapja) tervei alapján 1902-re készült el az egyetem központi épülete, 1909-ben pedig szintén Reményik tervei alapján adták át az egyetemi könyvtár épületét, mely a baseli egyetemi könyvtár mintájára épült. Mindkettő ma is Kolozsvár jellegzetes és meghatározó épületének számít. Csucsuja István vázlatosan áttekinti az egyetem főbb oktatóinak életútját is. A teljesség igénye nélkül, íme néhány név, akikről olvashatunk a tanulmányban: Torma Károly régész; Concha Győző jogász; Fodor József orvos, akit a cambridge-i egyetem is „*doctor honoris causa*”-vá választott, Fejér Lipót matematikus. Különösen erős az irodalmár, a nyelvész és történész szekció: Gombócz Zoltán, Széchy Károly, Dézsi Lajos, Szabó Károly, Szinnyei József, Márki Sándor, Szádeczky-Kardoss Lajos stb. Érdekesek és értékesek a Csucsuja István által közölt statisztikai táblázatok is. Ezekből megtudhatjuk például azt, hogy az egyetemen 80%-ban magyar anyanyelvű diákok tanultak, ezután következtek a román anyanyelvűek 8–12%-kal. A német anyanyelvű diákok 5–8%-t tettek ki, míg a szerb és a szlovák anyanyelvűek 1%-t. A kolozsvári egyetem a 20. század elejére a Monarchia egyik meghatározó oktatási intézményévé vált. Kitűnően felszerelt modern intézetei és könyvtára volt. A hallgatói létszám is rohamosan növekedett. 1872-ben 258 hallgató kezdte meg az első évet. Ez a szám az

1912/1913-as tanévre szinte megtízszereződött: ekkor ugyanis 2343 hallgatója volt a kolozsvári egyetemnek. A világháború azonban megtörte ezt a lendületet. A háború során 2620 egyetemi polgárt soroztak be, melyek közül százötvenen életüket is vesztették a harcokban. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy Makkai László más adatokat ad meg: szerinte 3661 diák vonult be, és 193 halt hősi halált.²

A háború végén kitört zűrzavaros időszakról sem Csucsuja István, sem az egyetem két világháború közti történetét (1919–1944) bemutató Marcela Sălăgean (a Babeş-Bolyai Tudományegyetem fiatal történész professzorasszonya) nem ejt szót. Ennek a magyarázata talán abban rejlik, hogy – mivel reprezentatív díszkiadásról van szó – a szerzők nem szerettek volna ünneprontók lenni. A magyar művelődés- és egyetemtörténet szempontjából azonban fontos ismernünk ezeket az eseményeket is. 1918. október 31-e után a Károlyi-kormány elrendelte, hogy az egyetem elnevezéséből a Ferenc József nevet, a központi épületéből a király képét és szobrát, címeréből pedig a Szent Koronát el kell távolítani. Az Egyetemi Tanács azonban csak részben hajtotta végre ezeket az utasításokat. A köztársasági kormány később azt is megengedte az egyetem tanárainak, hogy a közelgő román uralomnak letegyék a hűségüket. Az Egyetemi Tanács azonban ezt a leghatározottabban visszautasította. Miután a román csapatok megszállták Kolozsvárt (1918. december 24.) számos egyetemi tanárt súlyos pénzbüntetéssel sújtottak, és sokukat túszként fogva tartották. Ennek ellenére az 1918/1919-es tanév második félévére 2570 hallgató iratkozott be az egyetemre, akik 83%-ban magyarok voltak. Közben a feszültség egyre nőtt: a rektor, Schneller István (1847–1939) megtagadta, hogy a román diákok román nyelven gyűlést tartsanak az egyetemen, és azt sem engedélyezte, hogy a román diákok külön egyetemi kört szervezzenek. 1919. január 24-én a magyar hallgatók összetűztek a román katonákkal, a zavargásoknak halálos áldozatai is voltak. Az Egyetemi Tanács a zűrzavaros időkben igyekezett őrizni az egyetem autonómiáját. 1919 márciusában nem ismerte el a Tanácsköztársaság kormányát, miközben a professzori kar negyvennyolc órás ultimátumot kapott a román hatóságoktól a hűségük letételére. A professzorok ezt megtagadták, és 1919. május 12-én mindannyian lemondtak. Ezután egy román bizottság birtokba vette az egyetemet, és ezzel a kolozsvári I. Ferenc József Egyetem gyakorlatilag megszűnt.³

Marcela Sălăgean tanulmányából megtudhatjuk, hogy a román értelmiségiek már 1919 januárjában megkezdték a magyar egyetem átvételének előkészítését. E mozgalom legfőbb élenjárója a militáns ortodox teológus és tanár Onisofor Ghibu (1883–1972) volt. Ghibuék a strasbourgi egyetem mintájára szerették volna újjászervezni, és egyúttal románná alakítani a régi magyar egyetemet. Sălăgean felhívja a figyelmet arra is, hogy voltak olyan tekintélyes román értelmiségiek – pl. az ismert román történész, Nicolae Iorga (1871–1940) vagy a politikus, Valeriu Branişte (1869–1921) – akik amellet

² Vö. MAKKAI László, *A kolozsvári M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem története 1872–1919* = Erdély magyar egyeteme, szerk. BISZTRAY Gyula, SZABÓ T. Attila, TAMÁS Lajos, Kolozsvár, 1941, 167.

³ Az eseményeket Makkai fentebb már idézett tanulmánya alapján ismerttettem. Vö. MAKKAI, *i. m.*, 168.)

érveltek, hogy a magyar egyetemet meg kellene hagyni az erdélyi magyaroknak, és mellette egy önálló román egyetemet kellene felállítani Kolozsvárott. Ezek, a magyar szempontból kétségkívül rokonszenves hangok, azonban hamar elnémultak. 1919. november 3-án a neves moldvai származású régész, Vasile Pârvan (1847–1927) megtartotta az új román egyetemet megnyitó beszédét. Az egyetem ünnepélyes megnyitójára azonban csak 1920. február elsején került sor. Az óriási pompával megrendezett eseményen részt vett a román királyi család, a román értelmiség színe-java, de ami még ennél is fontosabb, az összes jelentős, az akkori Romániába akkreditált, nyugat- és közép-európai diplomata is: Charles I. Wopicka (Egyesült Államok), Müller von Verendyke (Hollandia); Martin Franklin (Olaszország); Lord Rattigan (Nagy Britannia), Jules-Martin Cambon (Franciaország); Georges Chabot (lyoni egyetem); Gustave Fougères (Sorbonne); Paul Gillot (strasbourgi egyetem). E reprezentatív felvonulásnak természetesen politikai célja volt: ébren tartani a Párizsban folyó béketárgyalásokon a tárgyaló felek románok iránti rokonszenvét.

Jóllehet az új egyetem vezetése rögtön a régi magyar professzorok lemondása után felajánlotta a beiratkozott diákoknak, hogy tovább folytathatják tanulmányaikat, a magyar diákok nagy része, ennek ellenére elhagyta az egyetemet. Sälágean kutatásai alapján az 1919/1920-as tanévben mindössze 105 magyar hallgató iratkozott be az egyetemre. Ez jelentős esés, ha figyelembe vesszük, hogy az előző tanévben, mint említettem, még kb. 2130 magyar diák iratkozott be. (Később a magyar diákok száma folyamatosan növekedett. Az 1933/1934-es tanév igazi rekordot hozott: ekkor 1127 magyar diákja volt az egyetemnek. 1926-tól megkezdhette működését a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék is, melynek élére Kristóf Györgyöt nevezték ki. Ekkor egész Romániában ő volt az egyetlen magyar etnikumú professzor.) Ugyanakkor ugrásszerűen megnőtt a román diákok száma: az 1912/1913-as tanévben (sajnos ez utáni adatot nem találtam a kiadványban) még csak 257 román diákja volt az egyetemnek, 1919/1920-ban viszont már 1433. A magyar diákok esetében érthető a visszaesés: valószínűleg nemcsak az országváltás miatt hagyták ott sokan az egyetemet, hanem azért is, mert nem tudtak románul. A magyar hallgatók későbbi ugrásszerű növekedésére sajnos Marcela Sälágean nem kereste a magyarázatot, jóllehet Lucian Năstasă már több írásában is meggyőzően kifejtette, hogy az erdélyi magyarok azért fordultak az egyetem felé, mert a közélet egyéb funkcióinak elérése (állami közigazgatás, rendőrség, bíróság stb.) szinte teljes mértékben bezárult előttük 1919 után. A magasabb társadalmi státusz biztosítására és a szakmai önmegvalósításra a legnagyobb lehetőséget az oktatás jelentette számukra.⁴ Marcela Sälágean a román hallgatói létszám hatalmas növekedésének magyarázatával is adós marad. Véleményem szerint ez annak volt köszönhető, hogy sok olyan román jelentkezett az egyetemre, aki korábban azért nem mert jelentkezni, mert nem tudott magyarul. Emellett biztosan tendencia is lehetett az egész Románia területéről importálni román diákokat az erdélyi egyetemre. Sajnos arra nézvést sincsenek adatok a

⁴ Vö. például Lucian NĂSTĂSĂ, *Intellectualii și promovarea socială*, Cluj, 2003.

könyvben, hogy a hallgatók, Románia melyik részéből származtak. A hallgatók okozta problémákat mindenesetre jelzi az, hogy Florian Ștefănescu-Goangă rektor 1939 őszén arról panaszkodott, hogy az egyetemen a hallgatói létszám nagyobb a kellenénél, és sok hallgató alapos középiskolai tanulmányok nélkül kerül be az egyetemre. A feszültségek oda vezettek, hogy a hallgatók politikai követelésekkel léptek fel, és olyan politikai eseményekbe keveredtek, melyek távol álltak az egyetem világától. Sajnos Sălăgean nem ad kulcsot a rektor óvatos allúziókkal operáló szövegének pontosabb megértéséhez. Ștefănescu-Goangă minden bizonnyal arra célzott, hogy sok hallgató közel kerülhetett a fasiszta Vasgárdához, amely nemcsak a politikusok, hanem a tudósok között is szedte áldozatait. A vasgárdisták gyilkolták meg 1940-ben a már említett Nicolae Iorgát, ahogy a kolozsvári rektornak is volt oka tartania tőlük, hisz 1938 novemberében egy csoport vasgárdista hallgató őt is megpróbálta meggyilkolni. Mindezek ellenére, az 1927-től I. Ferdinánd király nevét viselő egyetem, jelentős oktatás- és tudománypolitikai intézménnyé nőtte ki magát az 1919–1940 közötti Romániában. A román tudományos élet nagyjai tanítottak katedráin (Sextil Pușcariu, Ioan Lupaș, Silviu Dragomir, Iuliu Hațieganu, Emil Racoviță stb.) Számosan közülük fontos politikai pozíciókat is betöltöttek (államtitkárok, miniszterek), és majd valamennyien a Román Akadémia tagjai voltak. A második bécsi döntés után azonban a román egyetem arra kényszerült, hogy Szebenbe és Temesvárra meneküljön. Az egyetem a magyar hatóságoknak való átadásával a román kultuszminiszter, a már említett Kristóf Györgyöt bízta meg.

Öröndetes tény, hogy a kötetben önálló fejezet szerepel a Kolozsvárra visszatérő és 1940–1944 között újra működő I. Ferenc József Egyetem történetéről is Hunyadi Attila Gábor tollából. A kolozsvári magyar egyetemnek ez a korszaka nem csak a román, de a magyar szakemberek részéről is kevés figyelembe részesült. A szerző ugyan csupán száraz tényleírásokat közöl, de ez sem kevés, főleg ha figyelembe vesszük, hogy a szöveg elsősorban a román olvasóközönségnek készült, akik az eddigi egyetemtörténetekben a kolozsvári egyetemnek erről a korszakáról szinte semmit sem olvashattak. Megtudhatjuk így, hogy 1940 őszén az egyetem ismét egy csapásra magyarrá változott, és mindössze egyetlen román tanára maradt (legalábbis eddig nem találtam arra adatot, hogy más is lett volna) a közigazdász Liviu Lazăr személyében. Ennek ellenére az egyetemnek maradtak román hallgatói is, igaz, zömében görögkatolikusok: az 1941/1942-es tanévben pl. 123 (5%) görögkatolikus és 17 (1%) ortodox hallgatója volt az egyetemnek.

Érdekes az a tény is, hogy az egyetem 1919 előtti tanárai közül mindössze kettő, a filozófus Bartók György és a botanikus Győrffy István tért vissza Kolozsvárra. Az egyetem tanárai Szegedről, Debrecenből, Pécsről és Budapestről érkeztek. Érdemes megemlíteni a nyelvész Tamás Lajos, az agykutató Miskolczy Dezső (rektorhelyettes, majd később rektor is) vagy az egyetemi karrierjét Kolozsvárott kezdő Bibó István nevét. Az egyetem keretében működött Tamás Lajos igazgatása alatt a Teleki Pál és Hóman Bálint által alapított, a korszak egyik legtermékenyebb és legjobb kutatóintézete, az *Erdélyi Tudományos Intézet*. Rövid fennállása alatt a háború viszontagságai közepette is az egyetem igyekezett megőrizni autonómiáját. 1943-ban, mikor a nyilasok a zsidó diákok

kizárását követelték, Búza László rektor körlevélben szólította fel a karok dékánjait, hogy védjék meg zsidó származású hallgatóikat. Az 1944. márciusi német megszállás után az Orvostudományi Kar tanárai (Haynal Imre, Klimkó Dezső, Miskolczi Dezső) az egyetem klinikáira beutalva sok zsidót mentettek meg a haláltáboroktól. 1944. április 12-én a magyar kormány felfüggesztette az egyetemi oktatást, majd öt hónappal később elrendelte az egyetem kiürítését és Magyarországra menekítését (az egyetemi levéltár egy része a keszthelyi Festetich-kastélyba került ekkor). A Miskolczi Dezső vezette Egyetemi Tanács viszont 1944. szeptember 16-án úgy döntött, hogy az egyetem Kolozsváron marad, és folytatja működését. Az 1944/1945-ös tanévre mindössze 742 hallgató iratkozott be.

A kolozsvári román egyetem 1945–1959 közötti történetéről az egyetemtörténész, Mihai Teodor Nicoară tanulmánya olvasható kötetben. Nicoară a román egyetem viselkedéséről körüli bonyodalmakról nem ír, igaz, az erre vonatkozó gazdag levéltári anyagot Lucian Năstasă már 2003-ban kiadta.⁵ Annál részletesebben ismerteti viszont Nicoară az egyetem „szovjetizálásának” folyamatát. A felsőoktatás és az akadémiai kutatóhálózat átalakítására a Magyar Tudományos Akadémián felállított Tudományos Tanács mintájára Romániában ún. tiszogató bizottságokat állítottak fel az egyetemeken. Ezeknek az volt a feladata, hogy javaslatot tegyenek az egyetemről eltávolítandó professzorok személyére. 1945-ben az új rektor, egyébként a magyarul is jól beszélő, kiváló nyelvész, Emil Petrovici javaslatára a kolozsvári román egyetemről hat professzort zártak ki. Ez egyáltalán nem nagy szám, de a jelentősége így is nagy volt, hisz a két világháború közt az egyetem életében fontos szerepet betöltő kiváló szakemberekről volt szó (pl. Traian Herseni, Onifisor Ghibu, Iulian Hațieganu). Az is igaz viszont, hogy 1947-re már többet is visszavettek közülük (pl. Hațieganut). A román jobboldali és Vasgárda-szimpatizáns egyetemisták 1946 tavaszán tüntetésbe és sztrájkba kezdtek. A Román Kommunista Párt, melynek kolozsvári tagozatában ekkor kétségkívül a magyarok voltak többségben, az azóta többször is alkalmazott módszerhez nyúlt: feltűzelte a kolozsvári gyárak munkásait (akik ekkor még nagyrészt magyarok voltak), hogy kezdjenek ellentüntetésekbe. Az egyetemisták és a munkások egymás ellen hergelése így etnikai színezetet kapott, ami egyben ürügyet is kínált az államhatalom közbeavatkozására. Túl nagy retorziók azonban nem voltak, mindössze néhány sztrájkoló diákot távolítottak el az egyetemről, köztük Valeriu Aninát (1921–2011), a későbbi kolozsvári ortodox érseket.

Az egyetem totális átalakítása 1947–1948-ban ment végbe. Az 1948. október 9-i román kormányrendelet megszüntette az egyetemi autonómiát. Magyar szempontból fontos adat, hogy szintén 1948-ban felmondták a külföldi tanárok szerződését. Nicoară csak Yves Auger (francia nyelvész), Umberto Cianciolo (olaszországi lektor) és Alfred Chappuis (barlangkutató) esetét említi, de ekkor hagyták el Kolozsvárt a magyar állampolgárságú professzorok is. Az ekkor indult sajtóhadjárat előkészítője volt azoknak

⁵ Vö. fentebb idézett művét.

a későbbi koncepciós pereknek, melyeknek keretén belül az egyetem nagynevű profesztorait (például Lucian Blagat) eltávolították, vagy be is börtönözték (Silviu Dragomir, Ioan Lupuş). Átszabták az egyetem karait és tanszékeit, és az egyetem nevét is megváltoztatták: I. Ferdinánd Királyi Egyetemből Victor Babeş Egyetem lett.

Az 1945 után a román egyetemmel párhuzamosan működő magyar Bolyai Egyetem korrekt, kiegyensúlyozott történetét Lönhárt Tamás (történész, egyetemi adjunktus) tollából olvashatjuk a kötetben. 1944. október 14-én az I. Ferdinánd Király román Egyetem küldöttsége Szebenből Kolozsvárra ment, hogy ott átvegye az egyetem épületeit. A város szovjet parancsnoka, Makedon ezredes azonban határozottan megtiltotta ezt, és kiutasította a városból a szebeni küldöttséget. A Bolyai Egyetem megalapítása egyértelműen magyar sikerként könyvelhető el, még akkor is, ha az akkori román kormány csupán taktikázásból egyezett bele az önálló magyar egyetem létrehozásába. A Petru Groza (akinek filomagyarizmus tagadhatatlan) vezetete úgy gondolta, hogy a békeszerződés aláírásáig mindenképpen kedvezményeket kell biztosítani a magyaroknak, ezzel is igazolandó Románia kisebbségbarát politikáját, és elhárítandó az esetleges területi veszteségeket. Valószínűleg ennek a taktikázásnak tudható be az is, hogy annak ellenére, hogy az 1945. február 6-án kihirdetett 86., a romániai nemzetiségekről szóló törvény nem az önálló magyar egyetem, hanem csak egy magyar nyelvű kar felállítását engedélyezte a román egyetemen belül, mégis négy hónappal később az 1945. május 29-én kelt 406. és 407. királyi rendelet megengedte a Bolyai Egyetem felállítását. A négy karral (Jogi- és Gazdaságtudományi, Történelem- és Bölcsészettudományi, Matematika- és Természettudományi, valamint Orvostudományi) felálló egyetem első rektora Csögör Lajos volt, akit 1948-ban Balogh Edgár követett az egyetem élén. A szerző részletesen elemzi az egyetemet érintő későbbi változásokat (főként az 1948. évi tanügyi reform következményeit), a hallgatók viszonyait, valamint az egyetem fontosabb tanárait. A Bolyai Egyetem hajója fennállása során mindvégig Schylla és Charybdis között hánykolódott. 1950-ben első két rektorát letartóztatták és bebörtönözték. A magyar állampolgárságú tanárok, mint már említettem (pl. Benedek Marcell, Bónis György, Felvinczy Takács Zoltán, Klimkó Dezső stb.) már 1948-ban elhagyták az egyetemet. 1950-ben nemcsak a rektorokat, hanem más tanárokat is bebörtönöztek (Jordáky Lajos, Entz Géza, Venczel József, Demeter János), míg másokat, az erdélyi tudományos élet meghatározó személyiségeit (Szabó T. Attila, Jakó Zsigmond, Bíró Vencel, Balanyi György, Gaál Gábor) eltávolították az egyetemről. Később többüket visszavették. Az egyetem mindezek ellenére a romániai magyar tudományos és egyetemi élet fellegvára maradt. Az erdélyi magyar értelmiség színe-java került ki padsoraiból. Az egyetem 15 évi fennállása alatt több mint 10 000 magyar diák kapott diplomát. György Lajos és Juhász István vezetésével az egyetem keretein belül újra kezdte működését a Teleki Pál alapította *Erdélyi Tudományos Intézet* is.

Lönhárt Tamás kutatásaiból kiderül, hogy a romániai magyar nyelvű felsőoktatás fokozatos elsorvasztása már 1953-ban megkezdődött, épp akkor, amikor a Román Kommunista Párt főtitkára, Gheorghe Gheorghiu-Dej kijelentette, hogy Románia

megoldotta a kisebbségi kérdést. A Bolyai Tudományegyetem végső felszámolására a legfontosabb ürügyet azonban az 1956-os magyar forradalom szolgáltatta. A szerző tömören, de a lényeges momentumokat el nem hagyva ismerteti a magyarországi forradalom által kiváltott visszhangot a kolozsvári magyar egyetem diákjainak és tanárainak körében. Ez azért különösen fontos, mert az utóbbi időben a magyar forradalom romániai visszhangja iránt komoly érdeklődés mutatkozik a fiatal román történészek részéről (Denis Deletant, Ionuț Filipescu stb.). Lönhárt Tamás azt sem hallgatja el, hogy – ahogyan az már lenni szokott az ilyen felfokozott helyzetekben Romániában – egyes román körök nem haboztak előhúzni a magyar kártyát. A forradalom napjaiban, amikor a Bolyai Egyetem magyar diákjai a Victor Babeș Egyetem román diákjait is szerették volna megnyerni a tervezett utcai demonstrációk ügyének, a moldvai származású Raluca Ripan (1894–1972) kémikus professzorasszony, később a Román Akadémia rendes tagja, akkor a román egyetem rektora, azzal térítette el szolidaritási szándékuktól a román diákokat, hogy a magyarországi „ellenforradalmárok” határrevíziót akarnak. Miron Constantinescu közoktatási miniszter az 1956. november 5-i gyűlésen egyenesen azt állította, hogy Horthy Miklós fehér lovon, Ausztria felől már el is indult Budapest és Erdély felszabadítására. A forradalom leverése után még majd két évig folytak a Bolyai Tudományegyetemen a vizsgálatok, a letartóztatások (Páskándi Géza, Dávid Gyula stb.) és a nyilvános megszégyenítések (Péterfy Irén, Vastagh Lajos).

A két egyetem egyesítésének okát Vasile Vese (történész, a Babeș-Bolyai Tudományegyetem professor emeritusa) tanulmánya abban jelöli meg, hogy a román pártvezetés az 1956-os októberi események idején elvesztette az ellenőrzést a Bolyai magyar egyetem felett. Vese tárgyilagosan ismerteti a két egyetem egyesítési folyamatát, anélkül azonban, hogy belemenne a részletekbe. Az egyetem két tanáranak, Szabédi Lászlónak és Csendes Zoltánnak az öngyilkosságát is megemlíti, és azt is sejtetni engedi, hogy az egyesítés gyakorlati teendőit levezenylő Nicolae Ceaușescu (akkor a Román Munkáspárt titkára), Ion Iliescu (akkor az Országos Diákszövetség – a KISZ elődje – elnöke), valamint Atanasie Joja (oktatási és kultuszminiszter) a lelki terror minden eszközét bevetették annak érdekében, hogy a magyar professzorok ellenállását megtöriék. Csak alapos forrásfeltárás révén lehetne tisztázni azt, hogy az 1959. február 26-a és március 5-e között tartott maratoni ülésezések során, miként puhították meg az egyesítést ellenző tanárokat. Az első szavazás alkalmával Balogh Edgár, Nagy István, Szabédi László az egyesítés ellen érvelt. Később azonban már mindenki (Balogh Edgár, Jancsó Elemér, Márton Gyula, Csendes Zoltán, Gáll Ernő, Csapó József, Nagy István, Tompa István) helyeselte az egyesítést. Az új egyetem (Babeș-Bolyai Tudományegyetem) első rektora az európai hírű régész, Constantin Daicoviciu lett. A kommunista pártnak tett engedmények fejében (sajnos a szerző nem árulja el, hogy mik is voltak ezek az engedmények) Daicoviciunak sikerült stabilizálnia az egyetem helyzetét, és valamennyire megvédenie annak autonómiáját is. Személyes közbenjárásának köszönhetően számos, korábban eltávolított, neves professzor térhetett vissza az egyetemre. Közben az egyetem folyamatosan bővült. Az 1970/1971-es tanév igazi rekord az egyetem 1959–1990

közötti történetében: ekkor 14438 hallgatója és 841 oktatója volt az egyetemnek.

A román politikában végbemenő nyitásnak köszönhetően a múlt század hatvanas-hetvenes éveiben a kolozsvári egyetem is bekapcsolódott a nemzetközi tudományos élet vérkeringésébe. Olyan neves tudósok fogadták el az egyetem által adományozott *doctor honoris causa* címet ekkor, mint a romanista Alf Lombard, a Nobel-díjas közgazdász Jan Tinbergen, vagy a rakétarendszerek szakértője, Hermann Oberth. A nagyjából két évtizedig tartó fellendülés után következett azonban a hanyatlás korszaka. Vasile Vese ugyan csak száraz tényeket közöl a romlás érzékeltetésére, de ezek önmagukban is elég beszédesek. 1989-ben például 567 oktatója volt az egyetemnek, ebből mindössze 81 volt magyar. Még drasztikusabb azonban a hallgatói létszám csökkenése: 1989-ben csupán 5619 hallgatója volt az egyetemnek, ami az 1970/1971-es tanévhez képest szinte háromszoros csökkenést jelent. Annak ellenére, hogy az egyesítés után a magyar nyelvű oktatás gyakorlatilag csak a Bölcsészkar Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén maradt meg, tanévenként átlagban 1200 magyar diák tanult az egyetemen.

A kötet utolsó fejezete (szerző Ana-Maria Stan doktorandusz hallgató) az 1990–2010 közötti időszakról szól. Itt már egyértelműen a reprezentációé és a jó értelemben vett reklámé a főszerep. A szerző bemutatja az egyetemnek az európai felsőoktatási rendszerhez való csatlakozását (bolognai folyamat) a szerkezeti átalakításokat, rengeteg hasznos statisztikát közöl, és ami magyar szempontból fontos, egy önálló fejezetet szentel az 1990 után ismét lábra kapó magyar nyelvű oktatásnak. Az 1995-ben elfogadott egyetemi charta (*Carta Univeristății*) multikulturális egyetemként határozta meg az intézményt. Azt persze nehéz megmondani, hogy a gyakorlatban ez pontosan mit is jelent, de kétségtelen tény, hogy a magyar nyelvű oktatás helyzete az 1990 előtti évekhez képest sokat javult. Az egyetemnek 1990 óta mindig van egy magyar rektorhelyettese, az egyetemre beiratkozó magyar hallgatók száma rohamosan nőtt: a 2005/2006-os tanévben például 9531 magyar hallgatója volt az egyetemnek.

A fentebb bemutatott kötet az ünnep és a reprezentáció jegyében készült. Épp ezért nincsenek benne jegyzetek, csak a szakirodalom felsorolása, ami elég jó, még ha magyar szempontból lehetnek is hiányérzeteink. Nem új kutatási eredmények felmutatása volt a cél, hanem az eddigiek összefoglalása és értelmezése. Ennek megfelelően számos értékes és ízléses illusztráció díszíti a kötetet, melyeknek nagy része az egyetem levéltárából származik. A kötet jó kiindulópontja lehet a későbbi, aprólékos forrásfeltáráson alapuló monografikus kutatásoknak.

Nagy Levente